

Drabińska, Danuta

Socjalizm rynkowy czy gospodarka planowana - porównanie modelowych ujęć w teoriach Oskara Langego i Jana Drewnowskiego

---

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 44/1, 65-76

1999

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Danuta Drabińska
(Warszawa)

**SOCJALIZM RYNKOWY CZY GOSPODARKA PLANOWA
PORÓWNANIE MODELOWYCH UJEĆ W TEORIACH
OSKARA LANGEGO I JANA DREWNOWSKIEGO**

WPROWADZENIE

Celem tego opracowania jest porównanie metodologii badawczej zawartej w pracach dwóch wybitnych ekonomistów polskich – Oskara Langego i Jana Drewnowskiego. Obszarem badawczym jest teoria funkcjonowania gospodarki planowej, a konkretnie dwie kluczowe w tym temacie rozprawy naukowe – wydana w latach 1936–37 w Cambridge praca Oskara Langego *O ekonomicznej teorii socjalizmu*¹ oraz opublikowana w latach 1937–38 w „*Ekonomiście*” rozprawa habilitacyjna Jana Drewnowskiego *Próba ogólnej teorii gospodarki planowej*².

Dzieło Oskara Langego, przebywającego wówczas na uniwersytetach amerykańskich, nadało nowy kierunek toczącym się tam teoretycznym dyskusjom na temat możliwości racjonalnego funkcjonowania gospodarki socjalistycznej³. Cytowane jest też dzisiaj w trwających na Zachodzie dyskusjach teoretycznych na temat socjalizmu rynkowego. Wydana w języku polskim praca Jana Drewnowskiego nie znalazła szerszego oddźwięku, ale jej idee kontynuowane są do dzisiaj w postaci poszukiwań teorii preferencji społecznych i metodologii mierzenia dobrobytu społecznego.

RÓŻNICE W PODSTAWACH METODOLOGICZNYCH OBU MODELI

Oba modele wykorzystują metody analizy szkoły neoklasycznej. Podstawą modelu Oskara Langego jest metodologia szkoły lozańskiej zawarta w modelu równowagi ogólnej Leona Walrasa. Model ten wyznacza układ cen, przy którym gospodarka osiąga stan równowagi. Jest on pewną fikcją metodologiczną, a jednym z podstawowych jego założeń to stałość „dat” czyli zmiennych wpływających na kształt podstawowych wielkości ekonomicznych. Do „dat” zaliczono m.in. gusty konsumentów, zasób i kwalifikacje siły roboczej, stan techniki, ustrój społeczno-gospodarczy itp. Model Oskara Langego wpisuje centralnego planistę w rolę instytucji odpowiedzialnej za ustalenie takiego układu cen, aby gospodarka osiągnęła najwyższą efektywność przy danych zasobach i metodach produkcji. Centralny Urząd Planowania miał w tym modelu zastąpić funkcję rynku w zakresie informacji i motywowania do podejmowania racjonalnych działań. Celem modelu było teoretyczne uzasadnienie efektywności gospodarki socjalistycznej w zakresie zapewnienia dobrobytu społecznego.

Model Jana Drewnowskiego opiera się również na metodologii szkoły lozańskiej, ale główny nacisk kładzie na teorię preferencji Vilfreda Pareto. Drewnowski analizuje funkcje preferencji różnych podmiotów gospodarowania wprowadzając dodatkowo pojęcie funkcji możliwości czyli ograniczeń wynikających z barier instytucjonalnych, które znajdowały swój wyraz w regulacjach prawnych właściwych dla poszczególnych ustrojów społeczno-gospodarczych. Ustrój społeczno-gospodarczy był jedną z „dat” przyjętych przy badaniach stanu równowagi ekonomicznej. Drewnowski próbuje pokazać jak zmiany w tej „dacie” ukształtują nowe funkcje preferencji i możliwości w gospodarce. Celem modelu Jana Drewnowskiego było zarysowanie istoty różnic między poszczególnymi systemami społeczno-gospodarczymi.

Oskar Lange interpretował socjalizm jako gospodarkę typu rynkowego w której centralny planista imituje rynek. Podkreśla on konieczność zachowania rozwiązań wolnokonkurencyjnych, ale zarazem pokazuje, że dla sprawnego funkcjonowania gospodarki niezbędna jest korekta żywiołowości rynku drogą odgórnej kontroli dokonywanej przez centralne władze planistyczne. Ponadto centralny planista zlikwidować miał zjawiska hamujące wolną konkurencję, takie jak monopole czy oligopole. Lange przewidywał trudności związane z możliwością przekształcenia się władzy planistycznej w machinę biurokratyczną, ale uważał, że szczegółowym zbadaniem tego problemu powinni zająć się socjologowie, a nie ekonomiści.

Znany i wielokrotnie cytowany w literaturze światowej model Langego był przedmiotem szerokiej dyskusji w kręgach ekonomii zachodniej. Powstały zaledwie rok

później model Drewnowskiego nie uzyskał szerokiego rozgłosu w świecie, ale spotkał się z niezwykle przychylnymi opiniami teoretyków ekonomii. Warto przypomnieć w tym miejscu jego treść.

JANA DREWNOWSKIEGO
PRÓBA OGÓLNEJ TEORII GOSPODARKI PLANOWEJ

J. Drewnowskiego *Próba ogólnej teorii gospodarki planowej* włączyła zagadnienia gospodarki planowej w strukturę teorii równowagi ogólnej. Metodologicznie tkwiła więc w teorii neoklasycznej proponując różne konstrukcje myślowe o charakterze idealistycznym, nie mające bezpośredniego przełożenia na język praktyki gospodarczej. Autor przedstawił tutaj modele pokazujące mechanizm równowagi gospodarczej przy różnym udziale elementów planowania społeczno-ekonomicznego. W swoich analizach świadomie pomiął mechanizmy związane z rynkiem pieniężnym.

Przedstawiając relacje między teorią ekonomii, a teorią gospodarki planowej Jan Drewnowski wychodził od definicji ekonomii. Ekonomia była dla niego zbiorem twierdzeń wyjaśniających, w jaki sposób ograniczone środki, którymi dysponuje jednostka lub grupy jednostek, zostają rozdzielone pomiędzy różne ich zastosowania dla realizacji konkurujących ze sobą celów gospodarowania. Przypominał, że podstawą tych twierdzeń jest obserwacja rzeczywistości. Wskazywał na obiektywne prawa ekonomiczne, uznając szczególne znaczenie prawa zwiększającej się krańcowej stopy substytucji (I prawo Gossena) oraz, analogicznego w zakresie teorii produkcji, prawa nieproporcjonalnej wydajności (wynikającego z istnienia różnych, substytucyjnych czynników produkcji). Definiując środowisko ekonomiczne, określił rozmiary wielkości ekonomicznych wpływających na działalność gospodarczą np. liczbę ludności, gęstość, zasoby dóbr, technikę produkcji, strukturę własności, ustroj prawny. Wszystkie wielkości ekonomiczne starał się przełożyć na język liczbowy. Przyjął od V. Pareto krzywe obojętności (indiferencji), oraz krzywe równego produktu (izokwanty). Próbował rozwiązać problem ilościowego określenia takich wielkości, jak np. normy prawne. Skutki zmiany tej „dasy” nie dały się określić stosowaną w rozważaniach metodą statyki porównawczej. Polegała ona na znajdowaniu pozycji równowagi, czyli rozmiarów wielkości szukanych, przy pewnym stanie wielkości danych. Zakładając zmianę jednej z wielkości danych (dat) badał jak zmieniają się wielkości szukane. Szukając stanu równowagi zmieniał kolejno „dasy” rozwiązując układy równań matematycznych. Stanął przed zagadnieniem skwantyfikowania ustroju prawnego, czyli opracowania konstrukcji teoretycznej, pozwalającej ująć wpływ zmian ustrojowych na pozostałe wielkości ekonomiczne. Rozwiązanie tego zadania było

jednoznaczne z możliwością wyznaczenia pozycji równowagi w ustroju gospodarki planowej. W przedstawianych modelach J. Drewnowski stopniował zakres zmian ustrojowych mierząc go zasięgiem wprowadzanej planowości w życiu gospodarczym. Badał kolejno formy przejściowe pomiędzy ustrojem kapitalistycznym a absolutną „gospodarką kolektywistyczną”. Przedmiotem szczegółowego badania była tutaj próba zbudowania modeli teoretycznych, zdolnych do ujęcia rzeczywistości ekonomicznej w różnych ustrojach gospodarczo-prawnych. Zadanie to J. Drewnowski zrealizował rozszerzając znaczenie pojęć używanych powszechnie w teorii neoklasycznej.

Wychodząc od rozważań w zakresie preferencji konsumenta stwierdził, że funkcja preferencji nie jest niczym innym jak oceną celów konsumenta i miarą ich ważności. Uznał, że teoria ta może być stosowana dla każdego podmiotu gospodarującego, posiadającego określone cele. Zmiennymi w funkcji przedsiębiorcy będą np. zysk otrzymywany z dokonanych operacji i niepewność z nimi związana. W dalszych rozważaniach wskazywał, że posiadanie funkcji preferencji przypisać można kierownikowi zakładu użyteczności publicznej stojącemu wobec dylematu, czy i o ile zwiększyć produkcję usług kosztem osiąganych zysków, lub odwrotnie, czy zwiększyć zyski kosztem gorszego obsłużenia konsumentów. Uogólnił tę myśl w twierdzeniu o możliwości dokonywania wyborów pomiędzy dwoma konkurującymi ze sobą celami za pomocą funkcji preferencji, w której te cele będą zmiennymi. Kształt krzywych obojętności określany był tutaj przez podmiot decydujący o doniosłości każdego z konkurujących celów⁴.

Różnice, między ujęciem J. Drewnowskiego a modelem wcześniejszym, polegały na przyjmowaniu szerszego zakresu zmiennych np. oprócz dóbr i usług zaspokajających potrzeby konsumenta uwzględniane były także pewne cele społeczne. Druga, znacznie istotniejsza różnica dotyczyła zmiany podmiotu oceniającego znaczenie poszczególnych dóbr, w nowym ujęciu funkcji preferencji oceny te mogły być wydawane na rzecz innych osób. Merytorycznie konsekwencje tych różnic sięgały daleko, choć formalnie każde z ocen, niezależnie od formułującego je podmiotu, mogły być przedstawiane za pomocą funkcji preferencji⁵.

J. Drewnowski skoncentrował się następnie na funkcji preferencji należącej do osoby podejmującej wiążące decyzje w danej dziedzinie gospodarowania. Wprowadził pojęcie efektywnych funkcji preferencji. Były to funkcje, w których ilustracji graficznej nie tylko kształt, ale i przemieszczenia na odpowiednim wykresie funkcji preferencji zależą od posiadającego te preferencje podmiotu. Podmiotem tym mógł być np. minister finansów, decydujący o podatkach i świadczeniach ze strony państwa. W innych przypadkach, w zależności od ustroju politycznego, funkcje efektywne należały do pewnych ciał zbiorowych np. rządu lub organów samorządowych. W takim przypadku podmiotem funkcji preferencji były te ciała

zbiorowe, do których należała decyzja. Kształt ścieżek preferencji określony jest przez przeszkody, czyli warunki gospodarowania, których wyraz stanowiły wielkości ekonomiczne będące „datami”⁶.

Drugą z rozpatrywanych funkcji była posiadana przez każdy podmiot gospodarujący funkcja możliwości. Wszystkie krzywe możliwości przedstawiały całość możliwości, jakie może mieć jednostka przy różnych dochodach. Funkcja możliwości była ogólnym ujęciem przeszkód, które jednostka spotyka na swej drodze ku równowadze. J. Drewnowski podawał tu również przykłady braku funkcji możliwości, np. wśród osób nie mających prawa do rozporządzania swoją własnością, wśród polityków nie mających realnego wpływu na decyzje (funkcje preferencji będą tu odzwierciedlać jedynie ich ideały). Posiadanie lub brak funkcji możliwości zależało od stosunku, jaki zachodził między podmiotem gospodarującym, a danymi dobrami, jako skutek obowiązującego ustroju prawnego i pozycji podmiotu w tym ustroju. Odróżniał funkcje możliwości zamknięte i otwarte. Pierwsze z nich nie dawały możliwości żadnego ruchu. Jako przykład takiej funkcji podawał zakaz transakcji prywatnych w sytuacji kartkowego systemu aprowizacyjnego, gdzie każdy dostaje przypisaną mu ilość każdego produktu⁷.

J. Drewnowski uważał, że plan gospodarczy będzie istniał wszędzie tam, gdzie wystąpiły efektywne funkcje preferencji. Te ostatnie były funkcjami preferencji tych dóbr, w stosunku do których będą istniały otwarte funkcje możliwości. Znając pozycję początkową podmiotu gospodarującego, mającego efektywną funkcję preferencji w stosunku do określanych dóbr, można było wyznaczyć ruchy tego podmiotu na drodze do osiągnięcia równowagi. Państwo mogło tutaj rozszerzać zakres swych funkcji możliwości upaństwowiając np. kolej i zaważać w ten sposób funkcje możliwości dla innych podmiotów gospodarujących. Na kształt funkcji możliwości poszczególnych podmiotów wpływały również wszystkie zmiany w przepisach prawnych, np. uregulowanie w zakresie czasu pracy, a także wszelkie uwarunkowania rynkowe np. skutki zmian popytu, techniki produkcji, warunków dystrybucji⁸.

Kolejnym, nowo wprowadzonym pojęciem było rozróżnienie między funkcją preferencji i możliwością dotyczącą dóbr własnych i cudzych. Posiadanie funkcji możliwości dotyczących dóbr cudzych mogło być uważane za definicję władzy, umożliwiało bowiem wpływ jednego podmiotu na położenie podmiotów innych⁹.

W modelu J. Drewnowskiego wszystkie podmioty gospodarujące dzieliły się na pewne kategorie, których cechą charakterystyczną było podobieństwo ich funkcji preferencji i funkcji możliwości. Wyróżnił on pięć podstawowych kategorii: prywatne osoby, czyli konsumenci, przedsiębiorcy, przedsiębiorstwa użyteczności publicznej, władze samorządowe, władze państwowe. Poszczególne podmioty określając wartości dóbr kierowały się określonymi przesłankami¹⁰:

konsumenci tzw. użytecznością dóbr, czyli wyznaczali swoje preferencje zupełnie dobrowolnie, przedsiębiorcy zyskiem, a przedsiębiorstwa użyteczności publicznej i władze „użytecznością społeczną”, będącą swobodnym uznaniem wynikającym z przekonań politycznych. Użyteczność lub zysk były tutaj traktowane jako parametry funkcji preferencji. Podstawą, na której zbudowane zostały funkcje preferencji były subiektywne sądy wartościujące. Funkcja możliwości natomiast zbudowana została na podstawach obiektywnych¹¹, wśród których głównymi były, wspomniane wcześniej, warunki produkcji oraz warunki gospodarczo-prawne. Ustrój społeczno-prawny określał dokładnie jakie funkcje możliwości posiadał dany podmiot w stosunku do poszczególnych dóbr. Dla konsumenta funkcja możliwości wyznaczana była, przede wszystkim, przez niezależną od niego strukturę cen rynkowych¹². Dla przedsiębiorcy decydujące były możliwości techniczne, dla przedsiębiorstwa użyteczności publicznej – głównie obudowa prawna, w mniejszym stopniu możliwości techniczne i rynkowe.

Funkcje możliwości pojedynczego konsumenta były funkcjami najniższego szczebla. Funkcjami wyższych szczebli były kolejno: funkcje przedsiębiorcy, przedsiębiorstwa użyteczności publicznej, władzy samorządowej, władzy państwowej. Podkreślony został przypadek w którym przedsiębiorstwo prywatne może mieć funkcje możliwości dotyczące dóbr „szerszych” to znaczy mieć wpływ na sytuację większej ilości podmiotów niż władza samorządowa, innymi słowy władza tego przedsiębiorstwa była szersza od władzy administracji samorządowej¹³.

W rozważaniach swych J. Drewnowski definiował władzę jako posiadanie planu (efektywnej funkcji preferencji) dotyczącego dóbr cudzych. Przez własność natomiast rozumiał posiadanie planu dotyczącego dóbr własnych. Dopuszczał on możliwość istnienia form przejściowych wyrażanych przez plany „mieszane”. Zakres władzy wykonawczej przedstawiony był za pomocą funkcji możliwości posiadanych przez podmioty gospodarujące, będące organami władzy. Struktura funkcji możliwości odzwierciedlała ustrój prawny danego społeczeństwa. Władza ustawodawcza mogąca zmienić ustrój prawny wyrażała się tutaj przez zmiany dynamiczne w funkcjach możliwości. Zmiany te zawierały element niepewności prawnej związany z możliwością zmiany „dat” w zakresie ustrojowym¹⁴.

W modelu J. Drewnowskiego funkcje preferencji państwa i osób prywatnych mogły być zgodne lub niezgodne ze sobą. Różnica między preferencjami osób prywatnych i preferencjami władzy państwowej polegała na tym, że preferencje tych pierwszych nie miały odpowiadających im funkcji możliwości czyli były nieefektywne. Można było je uefektynić jedynie w przypadku zastosowania neutralnego planu gospodarczego. Państwo prowadzić mogło politykę neutralną jeżeli było tylko narzędziem wykonującym wolę wszystkich obywateli bez dodawania ze swej strony żadnej inicjatywy. Wyraźnie oddzielono tutaj pojęcie polityki

neutralnej, jako stanu idealnego, od polityki pseudoneutralnej. Ta ostatnia prowadziła do celów, które byłyby osiągnięte bez ingerencji państwa, jako wynik działalności podmiotów niższych szczebli¹⁵.

Do kształtów krzywych preferencji nawiązywała definicja klasy społecznej. Grupa ludzi, dla której wyznaczyć można było jednakowe kształty krzywych odnośnie wyboru pewnych celów społecznych, czyli, innymi słowy, mająca wspólny interes w osiągnięciu tych celów, tworzyła klasę społeczną. W tym wypadku polityka neutralna, czyli zgodna z żądaniami tej grupy, nazywana była polityką klasową¹⁶.

Funkcje możliwości obowiązujące w danym ustroju gospodarczym tworzyły logicznie zbudowany system. J. Drewnowski zakładał teoretyczną możliwość istnienia dowolnej ilości typów takich systemów. Struktura systemu funkcji możliwości decydowała o strukturze planów gospodarczych. W ustrojach o wysokim stopniu planowości przeważały funkcje możliwości szczebli wyższych, które obejmowały liczne dobra cudze, funkcje zaś szczebli niższych były mało rozbudowane. W ustrojach o niskim stopniu planowości funkcje możliwości szczebli wyższych były nieliczne i obejmowały niedużą liczbę dóbr cudzych¹⁷.

J. Drewnowski wyróżnił pięć ustrojów gospodarczo-prawnych o różnym natężeniu stopnia planowości. Pierwsze trzy to ustroje indywidualistyczne, w których nie było ograniczeń, co do własności prywatnej. Dwa kolejne, to ustroje kolektywistyczne, w których nie wszystkie dobra mogące zaspokoić potrzeby jednostek mogły być nabyte.

W ustrojach indywidualistycznych wyróżniał gospodarkę liberalną, interwencyjną i planowaną. Jako przykłady tej ostatniej podał faszystowskie Niemcy i Włochy.

System kolektywistyczny podzielony został na kolektywizm częściowy i kolektywizm pełny. W pierwszym państwo rozporządzało dobrami produkcyjnymi, z wyjątkiem pracy, pozostawiając wolny rynek na dobra konsumpcyjne i pracę. J. Drewnowski przytoczył tutaj argumenty O. Langego dotyczące wyznaczenia gustów jako danych stwierdzonych metodą prób i błędów¹⁸. Uważał, że jeżeli mamy dane funkcje produkcji, zasób środków i gusty konsumentów, to można wyznaczyć stan równowagi gospodarczej niezależnie od ustroju. Pozycja równowagi wyznaczona w ustroju kolektywistycznym nie była identyczna z pozycją ustaloną w warunkach doskonałej konkurencji ponieważ preferencje państwa mogły różnić się od preferencji konsumentów, a te ostatnie nie musiały być przez władze planistyczne uwzględniane. Równowaga w ustroju kolektywistycznym najlepiej służyła celom, które postawiło sobie państwo.

Rozważania o teorii gospodarki planowej zakończyła charakterystyka ustroju kolektywistycznego pełnego. Odpowiadała wyobrażeniom o ustroju nakazowo-rozdzielczym. Państwo miało tu w swych rękach całą władzę dotyczącą produkcji

i podziału dóbr (funkcje preferencji i możliwości otwarte), a podmioty indywidualne nie mogły o niczym decydować (funkcje możliwości i preferencji zamknięte) i zmuszone zostały do przyjmowania tego, co zostało im przydzielone. W ustroju tym nie było żadnego rynku. Cała produkcja skupiona została w ręku państwa, tym samym funkcje możliwości wyrażały możliwości produkcyjne, a ograniczenia rynkowe nie istniały. Podział wyprodukowanych dóbr odbywał się na podstawie funkcji preferencji państwa¹⁹.

KRYTYKA MODELU SOCJALIZMU RYNKOWEGO

Po ponad dwudziestu latach, w 1961 roku, Jan Drewnowski przebywając na stypendium w USA powtórnie zanalizował założenia modelu socjalizmu rynkowego Oskara Langego i definitywnie zauważył, że tego typu model nie może być zastosowany do opisu gospodarki socjalistycznej, w której główną rolę odgrywają preferencje centralnego planisty²⁰. Drewnowski skoncentrował się zatem ponownie na budowie modelu łączącego preferencje państwa i poszczególnych podmiotów gospodarujących. Założył on, że niezależnie od systemu gospodarczego zawsze można wyodrębnić dwa systemy preferencji – zbiór krzywych preferencji indywidualnych konsumentów i pojedynczą funkcję preferencji państwa. Ta ostatnia ujawnia się w planach rozwoju społeczno-gospodarczego i w bieżącej działalności gospodarczej ekip rządzących.

Drewnowski stwierdza dalej, że w gospodarkach centralnie planowanych preferencje państwa określają podział zasobów między konsumpcję i inwestycje. Wnioskuje z tego, że preferencje jednostkowe uwzględniane mogą być jedynie przy podejmowaniu decyzji dotyczących alokacji środków do produkcji dóbr konsumpcyjnych. Wyróżnia następnie trzy możliwe kombinacje łączące preferencje centralnego planisty z indywidualnymi odczuciami konsumentów. W pierwszej z nich konsument swobodnie wybiera dobra oferowane mu na rynku w ilościach ściśle ustalonych przez centralnego planistę. W drugiej ma już pewien wpływ na kształt koszyka oferowanych mu dóbr poprzez fakt uwzględnienia w kalkulacjach centralnego planisty preferencji konsumentów. Ujawnia się to w sferze alokacji środków między przedsiębiorstwa produkujące dobra konsumpcyjne. W ostatnim przypadku plany produkcji poszczególnych przedsiębiorstw są odpowiedzią na popyt ze strony konsumentów. Jedyne w tym przypadku możemy mówić o suwerenności konsumentów w modelu, w którym państwo dokonuje podziału dochodu narodowego między inwestycje a konsumpcję, określając tym samym globalną wielkość środków przeznaczonych na spożycie.

Jan Drewnowski w 1961 roku postulował, że model socjalizmu rynkowego Oskara Langego, choć precyzyjnie skonstruowany i bogaty w rozwiązania

teoretyczne nie ma bezpośrednich odniesień do rzeczywistości, bliżej mu zatem do utopii niż do realnie funkcjonującej gospodarki. Uważał on, że ze względu na odmienność ram instytucjonalnych nie można przenosić rozwiązań z zakresu teorii dobrobytu do sfery rozwiązań stosowanych w systemach centralnie planowanych. Drewnowski powtarza swą tezę o dwóch drogach prowadzących do osiągnięcia celów ekonomicznych – indywidualnej i kolektywnej. W pierwszym przypadku podmioty gospodarujące wydają lub oszczędzają dochody w zależności od swoich potrzeb, w drugim państwo decyduje o stopniu i sposobach zaspokajania potrzeb. Zauważa następnie, że w państwie socjalistycznym zarówno funkcja preferencji indywidualnych oparta na skalach wartości poszczególnych konsumentów, jak i funkcja preferencji państwa mogą mieć znaczenie. Problemem jest tutaj wybór kryterium granicy wpływów indywidualnych gustów na kształt podejmowanych wyborów społecznych.

Drewnowski eksponuje podstawowe różnice między teorią ekonomii dobrobytu a teorią ekonomii opartej na preferencjach społecznych, rozumianej jako model funkcji preferencji państwa. Próbując badać tę ostatnią jako szczególny przypadek funkcji dobrobytu dochodzi do wniosku, że idee obu teorii są zasadniczo odmienne. Funkcja dobrobytu ma na celu porządkowanie indywidualnych preferencji jednostek według niezbyt precyzyjnie zdefiniowanych kryteriów etycznych. W rzeczywistości kształt funkcji dobrobytu uwarunkowany jest świadomością etyczną osób prowadzących analizę i w związku z tym może różnić się od faktycznych preferencji każdej z osób wchodzących w skład danego społeczeństwa. Rezultatów nie daje również sumowanie preferencji poszczególnych jednostek i tworzenie na tej podstawie wyobrażenia o funkcji wyboru społecznego. Drewnowski zauważa, że funkcja preferencji państwa może zawierać w sobie skalę wartości będącą szczególnym przypadkiem funkcji dobrobytu. Zawsze będzie to jednak skala wartości ludzi podejmujących decyzje w imieniu państwa czyli reprezentujących oficjalną politykę gospodarczą rządu. Ten ostatni zaś operując wielkościami globalnymi ujawnia swą funkcję preferencji w generalnej opcji zarządzania państwem. Drewnowski podkreśla, że pojęcie funkcji preferencji państwa wyklucza ideę suwerenności konsumenta. Stawia wyraźnie tezę, że to właśnie państwo, poprzez swą politykę gospodarczą, wpływa na stan gustów poszczególnych jednostek.

PODSUMOWANIE

Pod koniec lat trzydziestych naszego stulecia powstały dwie teorie polskich ekonomistów dotyczące warunków funkcjonowania gospodarki socjalistycznej. Obie teorie cechuje wysoki stopień abstrakcyjności, spójność logiczna i klarowność

wyciąganych wniosków. Różnią się one jednak zasadniczo w warstwie metodologicznej. Oskar Lange przedstawia socjalizm jako gospodarkę typu rynkowego, w której centralny planista za pomocą metody prób i błędów naśladuje mechanizm działania rynku. Jan Drewnowski wyznacza funkcję preferencji państwa podkreślając, że stan równowagi w gospodarce socjalistycznej może być osiągnięty bez uwzględniania funkcji preferencji podmiotów indywidualnych.

Należy jednak zauważyć, że również Oskar Lange podkreślał, że centralny planista będzie musiał podejmować arbitralne decyzje, określające oczekiwaną stopę akumulacji w gospodarce. Traktował tę konieczność jako działanie mogące zmniejszać dobrobyt, ale równocześnie niezbędne dla zachowania przyszłej wysokiej stopy konsumpcji. Tym samym pośrednio przyznawał, że faktycznie liczą się preferencje centrum. Jednocześnie zakładał także teoretyczny wariant braku swobody na rynkach dóbr konsumpcyjnych i pracy. Założenia te zostały przez niego jednak uchylone jako nierealne i niemożliwe do przyjęcia w społecznościach demokratycznych. Uważał, że centralny planista powinien uwzględniać w swych decyzjach sygnały płynące z rynku konsumenta i alokować środki zgodnie z ujawniającymi się na rynku preferencjami. Powstaje tu jednak pytanie – co należy uznać za preferencje społeczne – czy preferencje centralnego planisty czy też jakąś zagregowaną postać preferencji indywidualnych. Oskar Lange mówi, że preferencje centralnego planisty muszą uwzględnić preferencje indywidualne. Jan Drewnowski pokazuje w swoim modelu, że nie ma bezpośredniego przełożenia preferencji indywidualnych na preferencje społeczne. Są to dwie różne funkcje i jedynie od ograniczeń danych w funkcjach możliwości zależy, które z nich są faktycznie realizowane.

Jan Drewnowski skoncentrował się w swoim modelu na odróżnieniu efektywnych funkcji preferencji i efektywnych funkcji możliwości. Zauważył, że w gospodarce scentralizowanej otwarte funkcje możliwości centralnego planisty pozwalają mu na realizację zadań planowych, zawartych we własnej efektywnej funkcji preferencji. Pokazywał w swym modelu, że uspołecznienie własności prywatnej otwiera funkcje możliwości centralnego planisty. Pomiął natomiast kwestię wyznaczania cen, która była centralnym punktem w modelu Oskara Langego.

Oskar Lange uważał, że gospodarka socjalistyczna osiągnie stan równowagi gdy ceny wyznaczone przez Centralny Urząd Planowania będą stanowiły układ parametrów dla kalkulacji ekonomicznych przedsiębiorstw. Nie zauważał, że w sprawie cen wiodącą rolę powinien pełnić rynek. W jego rozumowaniu akcent położony został na wzajemny proces korekty przez rynek błędnych ustaleń centralnego planisty, a następnie uwzględniania sygnałów rynkowych przy konstrukcji przez CUP nowego układu cen. Model Langego słusznie nazwany został w literaturze modelem socjalizmu rynkowego, gdyż zakładał, że plan i rynek

uzupełniają się wzajemnie, podczas gdy w *Próbie teorii gospodarki planowej* Jana Drewnowskiego następuje wyraźne rozgraniczenie ustroju rynkowego od kolektywistycznego.

Przypisy:

¹ O. L a n g e : *On the Economic Theory of Socialism*. „Review of Economic Studies” 1936 nr 1 (cz.1); O. L a n g e : *The Economists’s Case for Socialism*. „Review of Economic Studies” 1937 nr 2 (cz.2); wyd.popr. i uzup. T e n ż e : *On the Economic Theory of Socialism*. Minneapolis 1938; wyd.polskie cz.1 *Zagadnienia rachunku gospodarczego w ustroju socjalistycznym* „Ekonomista” 1936 nr 4 (w tłum. B.Winawerówny); kolejne wydania całości pracy pt. *O teorii ekonomicznej gospodarki socjalistycznej*. W: O. L a n g e : *Pisma ekonomiczne i społeczne 1930–1960*. Warszawa 1961 s.89–125; O. L a n g e : *Dzieła*. T. 2 Warszawa 1973 s.231–305; *O ekonomicznej teorii socjalizmu*. W: O. L a n g e : *Wybór pism*. T.1 Warszawa 1990 s.138–194

² J. D r e w n o w s k i : *Próba ogólnej teorii gospodarki planowej*. „Ekonomista” 1937 nr 4 i 1938 nr 1 ; wyd.2 Warszawa 1947.

³ por.: T. K o w a l i k (red): *Zachodni spór o socjalizm rynkowy*. Warszawa 1991; E. Ł u k a w e r : *Spór o racjonalność gospodarki socjalistycznej*. Warszawa 1985.

⁴ J. D r e w n o w s k i : *Próba ogólnej teorii gospodarki planowej*. Warszawa 1947 s.17–18.

⁵ Tamże s.19.

⁶ Tamże s.20.

⁷ Tamże s.24–31.

⁸ Tamże s.31–32.

⁹ Tamże s.35.

¹⁰ Tamże s.37.

¹¹ Tamże s.40.

¹² Tamże s.41.

¹³ Tamże s.43.

¹⁴ Tamże s.46.

¹⁵ Tamże s.46–48.

¹⁶ Tamże s.49.

¹⁷ Tamże s.50.

¹⁸ Tamże s.62.

¹⁹ Tamże s.67–68.

²⁰ J. D r e w n o w s k i : *The Economic Theory of Socialism: A Suggestion for Reconsideration*. „Journal of Political Economy” 1961 nr 4.

Danuta Drabińska

MARKET SOCIALISM OR PLANNED ECONOMY – A COMPARISON OF THE MODELS IN THE THEORIES OF OSKAR LANGE AND JAN DREWNOWSKI

The aim of this study is to compare the research methodology contained in two works of eminent Polish economists – Oskar Lange and Jan Drewnowski. The area under study focuses on the theory of planned economy, and especially two key works in this field – Oskar Lange's "O ekonomicznej teorii socjalizmu" [On the economic theory of socialism] published in Cambridge in the years 1936–37, and Jan Drewnowski's *Habilitations-schrift* "Próba ogólnej teorii gospodarki planowej" [An attempt at a general theory of planned economy] published in the years 1937–1938, in the journal "Ekonomista". Both theories are characterized by a high degree of abstraction, logical coherence and clarity of the conclusions. However, they differ greatly in their methodology. Both employ the analytical methods of the neo-classical school. Oskar Lange's model is based on the methodology of the Lausanne school as contained in the model of general equilibrium of Léon Walras. This model specifies the set of prices at which an economy reaches equilibrium. It is a certain methodological fiction, and one of its basic assumptions is the stability of data or the variables that affect the basic economic magnitudes. The data include the consumers' preferences, the resources and qualifications of the labour force, the state of technology, the socio-economic system etc. Oskar Lange's model placed the central planner in a position of being responsible for effecting such a set of prices that would ensure the economy's highest efficiency, at a given level of resources and methods of production. The Central Planning Office was in this model supposed to replace the function of the market with regard to information and motivation towards rational decision-making. The aim of the model was to provide a theoretical basis for the efficiency of the socialist economy in the field of ensuring welfare.

Jan Drewnowski's model was also based on the methodology of the Lausanne School but it focused on the preference theory of Vilfred Pareto. Jan Drewnowski analyzed the functions of preferences of different economic entities, and additionally introduced the notion of the functions of possibilities, i.e. restrictions stemming from institutional barriers, which were reflected in the legal regulations specific for different socio-economic systems. Socio-economic system was one of the data adopted in research on the state of economic equilibrium. Jan Drewnowski tried to show that changes relating to that datum could shape new preferences and possibility functions in the economy. The aim of Jan Drewnowski's model was to show the essential differences between socio-economic systems.